

ЉУБИЦА ПРЋИЋ
(Суботица)

ПРИДЕВ „БЕО“ И ОКО ЊЕГА

Овај чланак посвећује своме братићу Павлу, који је увек сијао победничком белином, бојом свитања.

Придевом „бео“ се означава: 1. а. онај који има боју снега, млека, и сл., б. који се белином одваја од средине, в. сед, г. фиг. светло-плав; 2. а. сјајан, светао, б. сребрнаст, в. зажарен, усијан од белине; 3. а. фиг. светао, срећан, б. спокојан, миран, сигуран, в. који изгледа леп и добар, оптимистички; 4. отворене боје; 5. а. празан, брисан од цензуре, б. празан без тачака; 6. саставни део појединих назива најчешће за биљне и животињске врсте: ~ бор, ~ јасен, ~ медвед и сл.; 7. у именичкој служби а. контрареволуционар, противник комунистичке револуције, б. играч у шаху који држи беле фигуре, в. један од фудбалера у белим дресовима, г. белина, бело одело, д. беоњача, ђ. бела пена, беле бале, е. фиг. лепо, добро. Изреке: *беле њлесџи* — бити сед, старити, остати уседелица, — *исџод нокаџа* — све; (одрично) ништа, — *биџи на белом хлебу* — чекати извршење смртне казне после изрицања пресуде, живети у очекивању најтежег, — *ни беле не види* — ништа не види, потпуно је пијан, — *ни беле, ни црне* — ни лепо, ни ружно, ни једне речи, — *у њо бела дана* — дању, усред дана у подне, — *чуваџи беле њаре за црне дане* — штедети да се нађе у невољи, претерано штедети.

У народној епској поезији придев *бео* (као сталан епитет има једно од ових значења): *бела авлија, бела кула, бела чаршија, бела ризница, бело грло, бела рука, њребели двор, бела брада, белогле виле, бело чело, бели град, бела црква, бела вила, бело лице, бео дан, бело њлајно, бела џамница, бели чадор, бели џиџиџи, њребело лице, бела џигерица, бела књига, бели враџи, бели џаџор, бела сџрела, бели манасџир, бели колач* и сл.

А сада да се упознамо са одредницама и творбеним типовима придева „бео“ у речницима.

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ПРИДЕВА „БЕО“ И ЊЕГОВИХ ДЕРИВАТА У СВА ТРИ ИЗГОВОРА У ВУКОВОМ *СРПСКОМ РЈЕЧНИКУ* ИЗ 1852. ГОДИНЕ

ЕКАВСКИ ИЗГОВОР

бел, бела	беловљев в. бјеловљев
Бела — женско име	белограб в. бјелограб
бела недеља в. бијела недјеља	белогуз в. бјелогуз
белаица в. бјелаица	белогуза в. бјелогуза — птица
беласање в. бјеласање	белодано в. бјелодано
беласати се в. бјеласати се	белојуг в. бјелојуг
белац в. бијелац	белокорац в. бјелокорац
Бела Црква в. Бијела Црква	белолик в. бјелолик
белача в. бјелача	белонога в. бјелонoga
белаш в. бјелаш	белоња в. бијелоња
белети в. бијељети	белопандара — бијела крушка, шљива в. јајара
белети се в. бијељети се	белуг в. бјелуг
белидба в. бјелидба	белуга в. бјелуга
белија — погача бијела	белугов в. бјелугов
белило в. бјелило	белутак в. бјелутак
белиља в. бјелиља	белушаст в. бјелушаст
белина в. бјелина	белушина в. бјелушина
белити в. бијелити	бељ (у Славонији)
белити се в. бијелити се	Беља в. Бјеља
белица в. бјелица	бељар в. бјељар
беличаст в. бјеличаст	бељарица в. бјељарица
белобрк в. бјелобрк	бељење в. бијељење
белов в. бјелов	бељина в. бјељина
Беловар в. Бјеловар	
беловина в. бјеловина	

ИЈЕКАВСКИ, ЈЕКАВСКИ ИЗГОВОР

бијел, -ла, -ло	Бијела Гора — планина између
бијела — биона на оку	Грахова, Кривошија, Корје-
бијела бундева в. бескорка	нића и Требиња
	бијела лоза — врста биља

- бијела недјеља — прва недеља
после Ускрса
- бијела субота — субота уочи би-
јелијех поклада
- Бијела Црква — градић у Банату
- бијелац — бјелаш, ђогат
- бијеле покладе — последња не-
деља у покладама
- Бијели Гроб — брдо код Ужица
- бијели лук — в. чесан
- бијелити — платно
- бијелити се — постати бео
- бијелка — бела кокош
- бијело зеље — купус
- бијелоња — бео во
- Бијело Поље — варош у Херце-
говини
- бијељење — блајховање
- бијељети се — светлети белом
бојом
- Бијељина — град у нахији Звор-
ник
- Бијељинац — човек из Бијељине
- бијељка — некака риба
- бјелаица — бијела чарапа
- бјеланце — бијеланце, биоце
- бјеласање — постати беличаст
- Бјеласица — планина у Херцего-
вини
- бјелача — бијела сукнена мушка
хаљина с рукавима
- бјелаш — бјел коњ
- Бјелашница — планина у Босни
- бјелидба — кад се н. п. бијели
платно
- бјелијанка — врста крушке
- бјелика — бакуља, бел
- бјелило — мјесто где се бијели
платно
- бјелиља — бјељара, бјељарница
- бјелица — шеница, јабука, тре-
шња, шљива
- бјеличаст — бјелушаст, субјел
- бјелобрк — човјек бијелих бр-
кова
- бјелов — бели пас
- Бјеловар — град у Хрватској
- Бјеловарац — човјек из Бјелова-
ра
- бјеловарски — из Бјеловара
- бјеловина — врста дрвета
- бјеловљев — припада белом псу
- бјелограб — дрво некако
- бјелогрли, -ла, -ло — бијела гр-
ла
- бјелогуз
- бјелогуза — некака птица као
плиска
- бјелодано
- бјелојабука — (у Шумадији —
врста јабуке)
- бјелојуг — јужни вјетар без ки-
ше
- бјелокорац — нож бијелијех ко-
ра
- бјелелик — бела лика
- бјелонога — белих ногу
- Бјелопавлић — презиме
- Бјелопавлићи — племе у црно-
горским брдима
- Бјелопољац — човјек из Бијелог
поља
- бјелоцрквански — из Бијеле Цр-
кве
- Бјелош — планина у Цуцама
- Бјелоша — толаш
- бјелошљива в. тургуња

бјелошљивача — ракија од бје- лошљиве	бјелушаст — в. субјел
бјелуг — бела свиња	бјелушина — (у Лици трава, на- лик на копитњак)
бјелуга — бела	Бјеља — човечје име
бјелугов — припада белој свињи	бјељара — бјелиља
бјелутак — соља	бјељарица — бјелиља

ИКАВСКИ ИЗГОВОР

бил в. бјел	билограб в. бјелограб
билаица в. бјелаица	билогрли в. бјелогрли
била недиља в. бијела недјеља	билогуз в. бјелогуз
биланце в. бјеланце	билогуза в. бјелогуза
биласање в. бјеласање	билодано в. бјелодано
билац в. бијелац	билојуг в. бјелојуг
Била Црква в. Бијела Црква	билочорац в. бјелочорац
билача в. бјелача	билолик в. бјелолик
билаш в. бјелаш	билонога в. бјелонога
били-биљур — једна гора од би- ли-биљура	билоња в. бијелоња
билидба в. бјелидба	билуг в. бјелуг
билило в. бјелило	билуга в. бјелуга
билиља в. бјелиља	билугов в. бјелугов
билина в. бјелина	билутак в. бјелутак
билити в. бијељети	билушаст в. бјелушаст
билити в. бијелити	билушина в. бјелушина
билити се в. бијелити се	биљ в. бијељ
билица в. бјелица	биља — име беле козе
биличаст в. бјеличаст	биља — име белог вола
билка в. бијелка	Биља в. Бјеља
билобрк в. бјелобрк	биљар в. бјељар
билов в. бјелов	биљара в. бјељара
биловина в. бјеловина	биљац в. бијељ
биловљев в. бјеловљев	биљача в. сукнена женска ха- љина

ИСТИ ТВОРБЕНИ МОДЕЛИ У ИЗГОВОРИМА

	<i>екавски</i>	<i>јекавски, ијекавски</i>	<i>икавски</i>
-АЦ:	белац	бијелац	билац
-АЧА:	белача	бјелача	билача
-АШ:	белаш	бјелаш	билаш
-БА:	белидба	бјелидба	билидба
-ЛО:	белило	бјелило	билило
-ЈА:	белиља	бјелиља	билиља
-ИНА:	белина	бјелина	билина
-ИЦА:	белица	бјелица	билица
-АСТ:	беличаст	бјеличаст	биличаст
-ОВ:	белов	бјелов	билов
-ОЊА:	белоња	бијелоња	билоња
-КА:	белка	бјелка	билка
-ОВ:	белугов	бјелугов	билугов
-ЈЕ:	бељење	бијељење	биљење
-УШИНА:	белушина	бјелушина	билушина
-ИЦА:	бељарица	бјељарица	биљарица
-АР:	бељар	бјелар	билар
-АК:	белутак	бјелутак	билутак

СИНТАГМЕ (придев + именица)

бијела бундева
 бијела недјеља
 бијела лоза
 бијела субота
 бијело зеље
 бијеле покладе

Свега 6 одредница.

СЛОЖЕНИЦЕ (придев + именица у споју)

белобрк	бјелобрк	билобрк
белограб	бјелограб	билограб
белогуз	бјелогуз	билогуз
белогуза	бјелогуза	билогуза
белокорац	бјелокорац	билокорац
белолик	бјелолик	–
белонога	бјелонога	билонога

белојуг	бјелојуг	билојуг
белоцрквански	бјелоцрквански	–
белошљива	бјелошљива	–
белошљивача	бјелошљивача	–
белогрли	бјелогрли	–
<i>Свега 12</i>	<i>Свега 12</i>	<i>Свега 7</i>
<i>одредница</i>	<i>одредница</i>	<i>одредница</i>

Свега сложеница 32.

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ВРСТА РЕЧИ У СВА ТРИ ИЗГОВОРА

<i>екавски</i>	<i>јекавски, ијекавски</i>	<i>икавски</i>
именице 32	именице 42	именице 31
придеви 6	придеви 13	придеви 7
глагол. именице 2	глагол. именице 2	глаголске именице 1
глаголи 5	глагола 3	глаголи 3
прилог 1	прилог 1	
<i>Свега 45</i>	<i>Свега 65</i>	<i>Свега 43</i>
<i>одредница</i>	<i>одредница</i>	<i>одреднице</i>

Ономастика изостављена

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ПРИДЕВА „БЕО“ И ЊЕГОВИХ ДЕРИВАТА
У МАТИЧИНОМ РЕЧНИКУ

БЕЛИ

белидба — бељење	шљива, трешња, ружа, пше- ница, овца, куна и сл.
белизна — беоњача	беличаст — понешто бело, с бе- лом нијансом
белија — врста крупне беле пшенице	беличасто — као први део сло- жених придева значи: бели- части прелив неке боје, која се казује другим делом сло- женице: беличастосив
белило — бела боја за бељење	белка — женска особа, нарочи- то девојчица, светлоплаве ко- се, разне врсте животиња бе- ле боје или с неким белим обележјем
белилац — онај који што бели	
белиља — жена која бели (плат- но)	
белина — бела боја предмета, људске коже, бео изглед	
белити — чинити белим, бојити у бело, чистити од прљавштине	
белица — у значењу придева „бела“, уз разне именице:	

- белкасто — са белом нијансом боје
 белкати — дем. према белети се
 белкиња — женска особа беле расе
 бело — гледати зачуђено, разрогачених очију
 белобор — бели бор
 белобрад — који има белу или седу браду
 белобрк — белих бркова
 белов — који је од бела храста
 беловача — белово дрво, белова грана
 беловина — врста храстовине
 беловрат — који је белог врата
 белоглав — који је отворено плаве косе, који је седе косе
 белогорица — листопадно дрвеће
 белогорични — који се састоји од белогорице, који се односи на белогорицу
 белограб — бели граб
 белогрив — који је беле гриве
 белогривац — онај који је бело-грив
 белогрласт — белогрли
 белогрли — који има бело грло, врат
 белогруд — који има беле груди
 белогуњ — који носи бели гуњ
 белодан — јасан као дан
 белодано — јасно као дан, очигледно
 белоданост — очевидност, јасност
 белозуб — који има беле зубе
 белојка — мушка биљка конопљина
 белокап — који носи белу капу
 белокапац — који носи белу капу (обично презриво за Арбанаса)
 белокож — који има белу кожу
 белокор — који има белу кору
 белокораст — који има беле корице, дршку
 белокорац — јагаган, револвер са белом дршком
 белокоп — који је беле косе, седе косе
 белокопост — слонова кост
 белокопан — који је од слонова кости
 белокрил — који има бела крила
 белолик — који има бело лице
 белоликост — особина оног који је белолик
 беломлечан — који је бео као млеко
 белонедељни — који се односи на Балу недељу
 белоног — који је белих ногу
 белонога — женска особа белих ногу
 белоња — бео во
 белопандара — бела шљива
 белоперка — врста рибе
 белопут — који има белу кожу
 белопутност — особина онога који је белопутан
 белореп — који има бели реп
 белорук — беле руке
 белорун — који има бело руно
 белорух — који је обучен у бело рухо
 белосветски — који је дошао из белага света, из туђине
 белост — белина
 белотрб — који је белог трбуха

белота — белина	бељара — белиља
белотреп — који има беле трепа- вице	бељац — белац
белотрепаст — белотреп	бељач — личилац, молер
белоћа — белина	бељавица — врста речне рибе без крљушти
белоув — који има беле уши	бељење — од бељети и белити
белоушка — врста обичне воде- не змије	бељетина — аугм. од бељ
белоцват — нарцис	бељи — комп. од бео
белошљива — трновача, трно- шљива	бељика — део дрвета између коре и сржи
белуг — бела свиња	бељка — беовица
белусав — који се белуса	бељугав — беличаст, бео
белусати се — беласати се	беовица — врста слатководне кошљорибе коштуњаче
белутак — бели обли комад кварца	београдски — који се односи на Београд
белуцав — који се белуца	Београђанин — онај који је из Београда
белуцати се — испрекидано се појављивати белином	Београђанка — она која је из Београда
белушав — беличаст	београђански — београдски
белушан — беличаст	Београчић — Београђанин (у старијих писаца)
белушаст — беличаст	беона — бело на очима, ката- ракта
белцат — за појачање придева бео	беоница — беоњача
белчић — дем. од белац	беоњача — спољна бела опна ока
бељ — бељика	беоце — беланце
беља — домаћа животиња беле боје	беочуг — алка, колут
бељавина — млеко	
бељан — белцат	
бељар — занатлија који боји у бело	

Узета су прва значења (прим. аутора).

ТВОРБЕНИ ТИПОВИ

Дати су по врстама речи:

Именице: -БА — белидба, -АР — бељар, -АЦ — бељац, -АЧ — бељач, -АК — белутак, -ИНА — белина, беловина, бељавина, -АЧА — беоњача, беловача, -ИЦА — белица, бељавица, беовица, -ЈАНИН — Београђанин, -ЧИЋ — Београчић, белчић, -КА — белојка, бељика,

бељка, -ЕТИНА — бељетина, -КИЊА — белкиња, -ЛО — белило, -ОВ — белов, -ОСТ — белост, -ОТА — белота, -ОЊА — белоња.

Придеви: -АВ — белусав, белуцав, белушав, бељугав, -АСТ — личаст, белкаст, белушаст, -АН — белушан, -ЈИ — бељи, -СКИ — бело-светски, београдски, београђански. *Глаголска именица;* -ЈЕ бељење.

СЛОЖЕНИЦЕ (придев + именица; придев + придев)

белобор, белобрад, белобрк, беловрат, белоглав, белогорица, белогоричин, белограб, белогрив, белогривац, белогрласт, белогрли, белогруд, белогуњ, белодан, белозуб, белокап, белокапац, белокож, белокор, белокораст, белокорац, белокоос, белолик, белоликоост, беломлечан, белонедельни, белоног, белонога, белопандара, белоперка, белопут, белопутност, белореп, белорук, белорун, белосветски, белотрб, белотреп, белотрепаст, белоув, белоушка, белоцват, белошљива, београдски, београђански, Београчић, беоцуг. *Свега 51 одредница.*

— именице 30 одредница

— придеви 13 одредница

— глаг. именице 1 одредница

— глаголи 3 одреднице

Свега 47 одредница

Постоји придев „бео“ као модификатор, који одређује боју и врсту неког појма. Он се конфронтира са црном бојом: бела овца — црна овца (по боји), бели лабуд — црни лабуд (по боји), бели слез — црни слез (по боји), бели лук — црни лук (по врсти), бело вино — црно вино (по боји и врсти), бело брашно — црно брашно (по боји и врсти), бели хлеб — црни хлеб (по боји и врсти), бело грожђе — црно грожђе (по боји и врсти), бели бибер — црни бибер (по боји и врсти), бела кафа — црна кафа (по боји и врсти), бела цигерица — црна цигерица (по боји и врсти), белогорица — црногорица (по боји и врсти).

Бела боја у синтагми у фигуративном значењу: бела застава — предаја, бела хаљина — венчаница, бео штап — помагало слепцу, бели мантил — носе га лекари, апотекари, пекари, фризери и сл., бели светао дан, бела свитања, беле — светле ноћи и сл.

Придев „бео“: налази се и у ОНОМАСТИЦИ. Почећемо са АН-ТРОПОНИМИМА. Бела боја се налази у пуним именима, хипокористцима и надимцима: Бела од Белимир, Бел (+ авац), Беладни (бел + адни), Белак (бел + ак), Белан (бел + ан), Белас (бел + ас), Белац (бел + ац), Белаш (бел + аш), Белашин (бел + ашин), Беле в. Бела, Бели је првобитно био надимак који добијају изразито плава деца, а у садашње време прерастао је у име одмила. Белибор — сложено име, на-

стало у новије време према Белислав, сложено име од словенских основа, Белимир — сложено име од словенских основа, Белин (бел + ин), Белино (Бел + ино), Белинац (Белин + ац), Белислав — сложено име од словенских основа, Белица (бел + ица), Беличко (бел + ичко), Белиша (бел + иша), према Малиша, Радиша, Славиша, Белко (бел + ко), према Борко, Милко, Славко, Белмуж — сложено име од словенске основе, Бело в. Бела, Беловук — сложено име од словенске основе, Беље (бел + је), као Милоје, Радоје, Белојица (Белој(е) + ица), Белосав — сложено име са словенском основном, Белослав — сложено име од словенске основе, Белота (бел + ота), као Вукота, Радота, Белочај — сложено име од словенске основе, Белош (бел + ош), Белоша (бел + оша), Белуш (бел + уш), Белуша (бел + уша), Белкан (бел + кан), Белча (бел + ча), Белчин (Белч(а) + ин), Белчо (бел + чо), Белша (бел + ша), Беља од Белимир, Белослав итд., Бељак (Бељ(а) + ак), Бељан (Бељ(а) + ан), Бељаш (Бељ(а) + аш), Бељо в. Беља — *мушки род*.

Бела од Белослава (може бити да је придев *бела* узет као име одмила), Белава (бел + ава), Белавка (Белав(а) + ка), Белана (Бел(а) + на), Белисава (исто као Белислава, само је *л* нестало), Белислава — сложено име од словенске основе, Белица (бел + ица), Белка (бел + ка), Белојка (бел + ојка), Белосава исто име као Белослава, само је *л* нестало — сложено име од словенске основе, Белуна (бел + уна), Белунка (Белун(а) + ка), Белча (бел + ча), Беља од Белосава итд., Бељана (Бељ(а) + ана), Бељка (Бељ(а) + ка) — *женски род*.

Пајроними: Белић, Бјелић, Беловић, Белановић, Белчић, Белошевић, Бељански, Бјелац, Бјелива, Бјелајац, Бјелановић, Бјелетић, Бјелаковић, Бјелановић, Бјелобрк, Бјеловук, Бјелопавлић, Бјелогрић, Белобрк.

Анализа презимена мотивисана бојом показује да је релативно велики удео ових презимена у укупном фонду. Презимена су настала много раније него што су забележена, основе од којих су настала су из још старијег периода. Постоји 45 назива за боје, који су послужили за формирање презимена, мотивисана изгледом детета. То је стари претхришћански слој личних имена, од којих су настала презимена.

Тојоними — бела боја је везана за неки уочљив детаљ, према коме је извршено именовање одређеног локалитета. (Синтагме): Бела — Црква, Паланка, Бело — Брдо, Поље, Бели — Брег, Беле — Воде, Белановце, Белишево, Белосавци, Белушић, Белановица, Београд, Беоцин; Бели Дрим, Бели Тимок, Бјеласица и Бјелашница — два оронима и два хидронима.

У Вуковом Рјечнику има свега одредница 153 у сва три изговора, а у Матичином речнику 45. Сложеница код Вука има 32, а у Матичином речнику 51. Разлике нису велике.